

TEKST
HERMANN HÄRING

GELOOF IN EEN GESECCULARISEERD TIJDPERK

OVER DE MOGELIJKHEDEN VOOR EEN EKKLESIA
ZICHZELF FORM TE GEVEN

DEEL 2 VAN 3

HERMANN HÄRING IS EEN DUITSE THEOLOOG, DIE VAN 1970 TOT 1980 IN TÜBINGEN NAUW SAMENWERKTE MET HANS KÜNG. IN DE JAREN 1980-2005 WAS HIJ HOGLEREAAR IN DE SYSTEMATISCHE THEOLOGIE AAN DE UNIVERSITEIT VAN NIJMEGEN.

IN 2010 WAS HÄRING INLEIDER OP HET MARIËNBURGCONGRES OVER DE VRAAG WIE DE FAKKEL VAN DE VERNIEUWING GAAT OVERNEMEN. IN SEPTEMBER 2015 HIELD HIJ IN KASSEL EEN VOORDRACHT OVER DE TOEKOMST VAN DE KATHOLIEKE PAROCHIES.

DE INZICHTEN DIE HIJ HIERIN NAAR VOREN BRACHT, ZIJN OOK VOOR DE NEDERLANDSE SITUATIE ACTUEEL. WEGENS DE LENGTE HEEFT HIJ, OP VERZOEK VAN DE REDACTIE, GENOEMDE LEZING IN DRIËN GEKNIPT. IN DIT NUMMER VAN MARIËNBURG MAGAZINE LEEST U DEEL 2. HET EERSTE DEEL VERSCHIEEN IN MAART.

III. AUTONOMIE VAN DE EKKLESIA'S

De rooms-katholieke kerk kan de huidige uitdagingen slechts het hoofd bieden, als zij in contact blijft met de polsslag van de tijd en de ervaringen daarvan tot zich toelaat. Daarom moet zij haar zwaartepunt verleggen naar de basis, dat is eerst en vooral naar de ekklesia's (of parochies, in de betekenis van samenkomsten van het volk/de gemeente van God). Zonder voldoende ballast op dat grondvlak zal zij geen stabiliteit verwerven. Het hoofdprobleem waardoor deze kerk geërodeerd is, is niet haar elitaire en autoritaire karakter, maar haar afstand tot de concrete wereld en ervaring van haar leden. In de ekklesia's echter komen mensen bijeen die hun dagelijkse leven in de wereld leven en zich daartegenover moeten verhouden. Deze ekklesia's en andere elementaire gemeenschappen vormen daarvoor de onvervangbare basis.

1. Nadenken over de fundamentele: ekklesia's als basis.

Ekklesia's als basis, dat was geen nieuw idee in de post-conciliaire periode, veeleer greep men weer terug op *bijbelse* samenhangen. De evangeliën pakten het model op van de navolging van Jezus en die kent alleen hem als voorbeeld. Zij verhalen over gebeurtenissen, niet over instituties, over ontmoetingen, niet over juridische aanspraken, over situaties van nood en solidariteit, niet over sacramentele heilsbemiddeling van boven af. Volgens huidige maatstaven laat Paulus in Korinte een bijna chaotische wetteloosheid zien, al wordt die toestand ook graag eufemistisch als “charismatische grondstructuur” benoemd. Alle beschikbare kundigheden zijn principieel op hetzelfde niveau georganiseerd; zonder onderscheid gelden zij alle als “genadegaven” (charisma's).

Alle leden doen waartoe zij in staat zijn, en Paulus beoordeelt hun handelen naar het nut van hen voor het geheel; deze fundamentele regel wordt in het “hooglied van de liefde” (1 Kor 13) aanschouwelijk onderstreept. Het vormt een scherp zwaard tegen de ijdelheiten, de dictatoriale en egocentrische lidmaten. Wel kent Paulus al vastliggende functieomschrijvingen. Maar geen van deze wordt boven de andere gesteld, van geen van deze ambten worden vrouwen uitgesloten. Klaarblijkelijk blijft de taak van de algemene leiding van deze ekklesia's beperkt tot haar functionele bevoegdheden. Hoogstens vervullen de vrouwen en mannen die “apostelen” (“gezondenen”) heten een bijzondere rol. Zij staan garant voor het oorspronkelijk getuigenis en hun komt als grondleggers/grondleggers van de ekklesia's een natuurlijk gezag toe.

Nieuwe *historische* onderzoeken kunnen het volgende laten zien. Het meeste dat wij heel lange tijd voor onveranderlijk hielden, hoort niet tot het oorspronkelijke concept van een christelijke ekklesia, maar ontstond veeleer uit bepaalde samenhangen en belangen. Vandaar dat altijd al explosieve vragen werden gesteld. Hoort bijvoorbeeld de klassieke driedeling van de ambten in diakens, priesters en bisschoppen tot de wezenlijke grondstructuur van de kerk, als nog steeds onduidelijk is hoe deze zich onderling tot elkaar verhouden? Is de ondoorzichtige willekeur van de bisschopsbenoemingen acceptabel of zelfs geldig, als in de vroegere eeuwen de vrije keuze respectievelijk de instemming van de ekklesia's absoluut vereist werd voor een geldige ambtsaanvaarding? Laat het purper van de katholieke hiërarchie, dat deze overnam van het Byzantijnse hof, niet een verwerpelijke machtsaanspraak zien? Hebben degenen die toezien op ons

geloof niet van begin af aan gewerkt met dwangmiddelen van de staat, omdat al in de vierde eeuw het officieel gedefinieerde geloof in Christus tot rijkswet werd verheven? En moest het systeem van grote bisdommen in Duitsland (en in Nederland) uiteindelijk niet ontmanteld worden, nadat Otto I (gestorven in 973) dit tot stand had gebracht om op die manier het rijk met straffe hand te besturen? Vragen en nog eens vragen zijn gesteld. Deze hebben het beeld van een onaantastbare instelling vernietigd.

Systematisch-theologisch kan men sinds de Constitutie van het Tweede Vaticaans Concilie over de Kerk (*Lumen Gentium*) de fundamentele betekenis van het “Volk Gods”, dus van de ekklesia's, niet meer bagatelliseren. Ik vind het een schandaal dat Rome deze centrale impuls van de zestiger jaren heeft doodgezwegen of gebagatelliseerd. Daaraan zijn de deelnemers aan het concilie zelf schuldig, omdat zij te veel compromissen en tegenspraken toegelaten hebben. Tot op de dag van vandaag kan iedere partij uit de concilieteksten die krenten pikken, die haar het best uitkomen.

“Ik vind het een schandaal dat Rome deze centrale impuls van de zestiger jaren heeft doodgezwegen of gebagatelliseerd”

Dat zijn verbazingwekkende uitkomsten. Toch kun je niet naïef concluderen: “Terug naar de nieuwtestamentische verhoudingen”. Het christelijk geloof kreeg immers altijd gestalte in interactie met de actuele leefomgeving. Daarom moet men ook de tegenwoordige stappen tot

hervorming beoordelen vanuit de huidige culturele en maatschappelijke verhoudingen. Moeilijk is dit niet. Want onze huidige hoop op een mensvriendelijke kerk komt niet gewoon voort uit de moderne tijdgeest, maar vindt een duidelijk equivalent in het Nieuwe Testament en in de vroege kerk. Ons actueel kerkkritisch bewustzijn wordt in hoge mate bevestigd door de oorspronkelijke boodschap van Jezus. Op deze manier ontmaskert ons seculiere en solidaire waardebesef heel duidelijk de grondfout van de Romeinse kerkstructuur. Die is niet in gemeenschappelijkheid van onder naar boven opgebouwd, maar autoritair van boven naar onder. Niettemin houdt Rome in opmerkelijke ontogankelijkheid vast aan dit onchristelijk-hiërarchisch uitgangspunt. Ook paus Franciscus heeft (nog) niet gezorgd voor een principiële doorbraak. Deze in diepste wezen onchristelijke situatie is niet alleen onverdraaglijk, maar voor de toekomst van de rooms-katholieke kerk in onze cultuurkring ook dodelijk. Toch kunnen de katholieke ekklesia's bij zichzelf een nieuw zelfbewustzijn ontwikkelen en mogelijk valt bij hen de beslissing over de toekomst van het christen-

“Deze in diepste wezen onchristelijke situatie is niet alleen onverdraaglijk, maar voor de toekomst van de rooms-katholieke kerk in onze cultuurkring ook dodelijk”

zijn in Europa. Dat is van belang voor het overleven daarvan. Voor een ekklesia moet het een heilige plicht zijn alle Romeinse heteronomie en alle innerlijke afhankelijkheid van hogere instanties achter zich te laten. De “kerken in vrije opstelling” geven daarvoor een goed signaal af.

2. Tussen sacraliteit en wereldlijkheid.

Een belangrijke hinderpaal voor de zelfstandigheid van de ekklesia's wordt gevormd door de eenzijdige sacralisering van kerkelijke instellingen en leidinggevende ambten. De religiewetenschappen hebben de godsdiensten lange tijd gedefinieerd vanuit haar tegenstelling tot het profane. Binnen een profane wereld zijn er heilige plaatsen, in het profane leven van alledag zijn er heilige tijden en tegenover de mensen die de wereldse zaken behartigen worden heilige personen gepositioneerd. Maar zo vanzelfsprekend is dit dualisme niet. De godsdiensten, zelfs de christelijke kerken, geven daar heel uiteenlopend gestalte aan. De traditie van de ongedeelde christelijke kerk begreep haar sacraliteit lange tijd als een te realiseren superioriteit. Gregorius VII (gestorven in 1085) verklaarde zichzelf tot het hoogste gezag, zelfs hoger dan de keizer. Stelling 23 van zijn *Dictatus Papae* verklaart “dat de bisschop van Rome, mits canoniek legitiem aangesteld, door de verdiensten van de heilige Petrus buiten alle twijfel geheiligd wordt ...”. Heiligheid houdt hier een met de hoogste macht uitgeruste status in, niet alleen binnen, maar ook buiten de kerk. Niemand anders kan aanspraak maken op deze status. Zelfs tot in het onfeilbaarheidsdogma is deze innerlijke aanspraak vastgelegd in het officiële kerkbegrip. De meeste bisschoppen zullen een scherp onderscheid maken tussen persoonlijke bescheidenheid en ambtelijke aanspraak op heilsbemiddeling. Dat komt duizend keer tot uiting. Denk maar aan de kerkbetrokken katholieke vrouwen en mannen die met hun kritiek en hun verzoeken te pletter lopen tegen een muur van superioriteit. Het publieke domein heeft dit heel goed begrepen. Secularisering is niet eenvoudig afkeer van godsdienstigheid. In veel gevallen draagt deze secularisering het stempel van de afwijzing van dit als godsdienst vermomd autoritarisme.

Tot nu toe komt dit nergens duidelijker tot uiting dan in het middeleeuwse beeld van de eucharistie. Ondanks massieve twijfel aan het klassieke model van de “transsubstantiatie” staat dit tot de dag van vandaag overeind: brood en wijn zijn niet meer wat zij eerst waren. Door een magische volmacht om te veranderen nemen de priesters deel aan Gods almacht. De theologisch hoogst erudiete Benedictus XVI citeert nog in 2009 de pastoor van Ars: “Zonder het wijdingssacrament hadden wij onze Heer niet. Wie heeft Hem in het tabernakel geplaatst? ... Als wij echt zouden bevatten wat een priester

is, zouden wij sterven.” Dit extreem gesacraliseerde priesterbeeld weerspiegelt het officiële beeld dat de rooms-katholieke kerk heeft van zichzelf. Alle aanzetten tot hervorming *moeten* geblokkeerd worden, omdat zij dit archaïsche idee van heiligheid verstoren.

Nu zijn we tot de kern van het probleem doorgedrongen. Dit arrogante en geklerikaliseerde zelfbeeld van de kerk kan niet anders dan in een onoplosbaar conflict komen met alle denkbeelden over wereld en wereldlijkheid. Ieder denkbeeld dat de inhoud van dit sacramentele klerikalisme op losse schroeven zou kunnen zetten, kan alleen maar de officiële overtuiging versterken dat daaraan vastgehouden moet worden. Wij bevinden ons binnen een dodelijke duivelskring en kunnen die slechts openbreken door hem te negeren. Ik denk niet dat wij hem met petitie, verstandige compromissen of met nog meer protest kunnen verbreken. Hoogstens kunnen wij de bisschoppen nog met het absurde van hun overtuigingen confronteren. Maar bovenal is het van belang, dat wij ons onttrekken aan de verstikkingsdood door het nog steeds dogmatistische geheel van de katholieke leer.

3. De paradox van een verwereldlijkt geloof.

Alvorens op deze ernstige achtergrond nader in te gaan dient eerst een algemeen misverstand opgehelderd te worden. Ten onrechte verstaan wij religie en seculiere wereld nog steeds als twee polen op gelijke hoogte en zien we daarbij het eigenlijke probleem over het hoofd. Kerk en secularisering zijn geen tegenpolen, maar ongelijkwaardige grootheden die wel altijd op elkaar betrokken zijn. Veel critici van religie en kerk zien in deze gedachte een onwerkelijke fantasie en de officiële vertegenwoordigers van de kerk nemen helemaal geen deel aan de kernegebeurtenissen van mens en wereld. Onder deze voorwaarden kan het verlies aan relevantie van de kerken alleen nog maar sterker worden.

Maar niet alleen de bisschoppen en de reactionairen hebben daar schuld aan. Ook talloze kerkbetrokken christenen en ekklesia's zien over het hoofd, dat en hoezeer zij zichzelf al hebben aangepast – en dat op goede gronden! – aan geseculariseerde denk- en leefgewoonten. Dat leidt tot paradoxale, vaak schizofrene verhoudingen. Onze levensstijl is seculier en wij zweren bij een sacrale theorie over het leven. Vriendinnen en vrienden maken mij duidelijk dat zij niet meer kunnen geloven in Christus. In werkelijkheid hebben zij een voorkritische theorie overboord gegooid. Wij moeten er onszelf van bewust maken dat wij ons met zulke zelfbeelden alleen maar voor de gek houden, ook als wij daarmee toch gemakkelijk kunnen leven. Vernieuwing moet starten bij intellectuele consequentie. Daarom stel ik voor - in de trant van bijvoorbeeld Hans Küng of Edward Schillebeeckx - het eigen

geloofsgebouw consequent vanuit het bijbelse Jezusverhaal op te bouwen. Dat kunnen wij vandaag op een rationeel verantwoorde manier lezen. Als we dit proberen, zullen we snel ontdekken hoe seculier, hoe mensbetrokken en hoe maatschappelijk actueel deze verhalen zijn neergeschreven. Dat kun je zien aan de inhouden van de parabels, aan de grondthema's van de Bergrede en aan de visioenen van de zaligsprekingen. Jezus sprak over de concrete wereld en is naar de mensen toegegaan. Van de latere beschouwingen over hemzelf, de drievuldigheid of de sacramenten zou hij helemaal niets begrepen hebben.

In het spoor van de Joodse profeten maakte Jezus propaganda voor een seculiere boodschap van rechtvaardigheid, vrede en verzoening. Iedereen die zich met de secularisatie geen raad weet, zwakt dus die boodschap af. Hij onttrekt de concrete levenskracht daarvan aan het christelijk geloof. Men kan deze effectiviteit aflezen aan paus Franciscus. Zijn optreden is des te overtuigender, als hij buiten de cocon van zijn hiërarchenwereld treedt en de nabijheid van mensen zoekt. Daaruit leidt hij dan maatstaven af voor een hoogst actuele kritiek op economie en politiek. Alleen degene die concrete solidariteit met de wereld beoefent, kan met en aan haar lijden, en tegelijk de tegenkrachten van de vrede mobiliseren. Daarom kunnen juist seculier gemensen de universele reikwijdte van boodschappen aan de orde stellen en deze vertalen in de concrete situatie. Het gaat er mij niet om, dat het thema "secularisatie" een nieuw succesnummer in onze ekklesia's wordt. Het is al voldoende, als de leefwereld van de mensen niet alleen maar het voorwerp van morele inspanningen blijft, want in die wereld komen wij juist de zaak van God tegen. Daar is de plaats van Zijn aanwezigheid. We moeten onszelf er – weer met paus Franciscus – op instellen, dat God in alle dingen aanwezig is, eerder dan dat we Hem zoeken in kerkelijke gebeurtenissen. In ieder geval is God ver weg, waar mensen veracht, in de steek gelaten of zelfs vernietigd worden. Wie dat begrepen heeft, kan het bediscussieren van de secularisatie rustig aan de vaklui overlaten.

4. Ekklesia's komen tot zichzelf.

Wrikt een onafhankelijk zelfbewustzijn de ekklesia's niet los uit het verband van haar bisdommen en de

rooms-katholieke wereldkerk? Vermoedelijk niet. Het actuele gevaar komt van andere kanten. De priesterroepingen in eigen land gaan richting het nulpunt en de import uit andere landen kan deze misstand niet opheffen. Zelfs als het celibaat versoepeld wordt, zal het aantal priesters niet substantieel hoger worden. Het de hele kerk omvattende, tot sacraliteit en sacramentaliteit gereduceerde systeem delft het graf voor de vanouds bestaande zielzorg. Maar van het volgende ben ik wel zeker. Dit betekent juist niet het einde van de christelijke ekklesia's en gemeenschappen, die functioneren in hun overzichtelijke leefomgevingen. Zij hebben weet van elkaars bestaan, en ontwikkelen een bewustzijn van saamhorigheid. Zo ontwikkelen zij ook een gemeenschappelijk geloof en een gemeenschappelijke geloofspraktijk. Hoe meer de traditionele zielzorg haar einde moet melden, des te meer gaan de ekklesia's zichzelf ontdekken. Juist in Nederland worden daar modellen voor ontwikkeld en in West-Europa zijn talrijke pogingen bekend.

Deze nieuwe situatie bereikt al de ekklesia's naar elementaire, christelijke omstandigheden. Zij zullen hun eigen vormen en oplossingen conflictgebieden, behoudzucht, constructieve luiden, op

een punt waarop duidelijk vroeger teruggeleid worden. wegen, uitdrukkingsvinden. De destructieve gestempeld door zullen afgelost worden door situaties. Nu zal de vraag gaan welke manieren wij iets kunnen betekenen voor de andere mensen in onze leefomgeving. Door deze nieuwe vrijheid worden deze ekklesia's geen geestelijke egoïsten en gaan zij niet alles op hun eigen manier doen. Integendeel, nu kunnen zij over de grenzen van confessies, misschien zelfs van religies heen de gemeenschap zoeken met andere

8

RIK BRONKHORST

BESTAAT DE ENIGE WARE KERK VOOR U EN MIJ?

Als oecumeen geloof ik in de kracht van Jezus van Nazaret (het blijft een beetje kaal zonder 'h' aan het eind vind ik). Oecumeen en kritisch katholiek in de zuivere betekenis van algemeen. Algemeen christelijk, volgeling van Hem die wij de Christus noemen, Jezus van Nazaret. Een man, een mens, die echt bestaan heeft, zoals u kunt nalezen in de historische boeken *De Joodse Oorlog* en *Uit mijn leven* van Flavius Josephus (37-ca. 100 na Christus), Joods priester, soldaat, wetenschapper en historicus. Daarin staat een andere Jezus beschreven dan u in het Nieuwe Testament kunt lezen. Geen punt voor mij. Belangrijker op mijn persoonlijke zoektocht was en is dat Hij echt heeft bestaan. Natuurlijk twijfelt u niet aan de echtheid van bestaan van Christus. Ik zeker niet.

Over de fysieke opstanding uit de dood heb ik zo mijn eigen gedachten. Voor mij is in de opstanding van Hem zijn voortbestaan tot op de dag van vandaag en in der eeuwigheid een feit. Voor mij is daar die persoonlijk aanspreekbare Jezus van Nazaret aan wiens hand ik mag en kan lopen, in vol vertrouwen, strijdbaar voor dat wat goed is. Ik voel mij oprecht gesteund en geleid door deze intermediair tussen het onnoembare dat wij God noemen en onszelf, kleine mensjes met een beperkt inlevingsvermogen, in dat grote wonder waar ook wij deel van uitmaken. Overigens hebben wijzelf altijd de keuze hoe te handelen. Die vrijheid is ons gegeven. Maar de richting, soms de woorden, soms de verrassende wendingen in ons bestaan, zijn en worden ons geschonken. Meer dan ons eigen(wijze) intellect, ons ego, onze eigen belangen, is daar de grote rode draad die ons leven en handelen bepaalt. Daar inzicht in krijgen, in die rode draad, dat wens ik u toe. Voor mijzelf word ik daarbij geholpen door een immense kracht, Jezus van Nazaret, en gesteund door engelen, soms in mensengedaante. Of ik daarnaar wil luisteren? Of ik deze kracht en steun, deze richting wil aanvaarden? Dat ligt aan mijzelf of ik "open" kan staan in alle oprechtheid als een kind. Of ik inzicht krijg in dat wat mij overkomt en geschonken wordt. Geschonken, omdat zelfs in alle ellende op je levenspad Gods lessen daar zijn om lering uit te trekken. Om inzicht te krijgen in dat wat er echt toe doet in een mensenleven. Om te groeien als mens voorbij jouw eigen ego.

En de kerk? Kunt u mij in alle oprechtheid meenemen naar de enige ware kerk? Die kerk waarvan Christus zelf zal zeggen: "Ja, dat is Mijn kerk." Dan loop ik direct met u mee. Zoveel mensen, zoveel zielen, zoveel gedachten, zoveel verlangen naar waarheid. Ikzelf vind de heersende verscheidenheid

daarom prima. Een oude Marokkaan gaf mij de hand in de wachtkamer van een ziekenhuis en zei: "Er is maar één God, één Allah, en er zijn vele profeten." Die eenvoudige man had het volgens mij begrepen. Hij ontroerde mij in een roerige wereld vol onbegrip, eigenbelang, ego's en daardoor onverdraagzaamheid.

"Jezus sprak over de concrete wereld en is naar de mensen toegegaan. Van de latere beschouwingen over hemzelf, de drievuldigheid of de sacramenten zou hij helemaal niets begrepen hebben"

gemeenschappen waarbinnen kerkvorming kan gebeuren. Autonoom en onder eigen verantwoordelijkheid kunnen zij zich openstellen voor anderen die vol geestdrift hetzelfde doel nastreven. Binnen zulke perspectieven zijn geëngageerde christenen bereid hun kundigheden ter beschikking te stellen. Misschien zullen bisschoppen, van hun macht ontdaan, ontdekken hoeveel energie zij tot nu toe gestoken hebben in absurde pogingen van reglementering. Met zulke ervaringen kan men er zelfs aan denken het ambt van bisschoppen te vernieuwen. Hoe kan men dit visioen inhoudelijk implementeren? Laat dat in het volgende deel besproken worden. ●

Vertaling: Ad Krijnen

CO LU MN.